

Горбенко Л. А.,

аспірант кафедри теорії та історії держави і права
Львівського державного університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ ВИДИ СУБ'ЄКТІВ ПРАВА

Анотація. У статті досліджуються окремі види суб'єктів права, їх роль і місце в загальній системі права, а також виявлення й вирішення окремих проблем теоретико-практичного спрямування, що стосуються правового становища суб'єктів права.

Ключові слова: система права, суб'єкт права, класифікація, правове становище, особа.

Постановка проблеми. У юридичній літературі представлені різні класифікації суб'єктів права. Найчастіше використовується поділ суб'єктів права на фізичних осіб (індивідів, людей) і юридичних осіб. У зв'язку із цією класифікацією важливо звернути увагу на ті підстави, на яких вона базується. На сьогодні, враховуючи вищезазначену класифікацію, не береться до уваги більш глибокий сенс розуміння поняття суб'єкта права. Зокрема, не враховується наявність центрального місця людини в системі суб'єктів права, а не «фізичної особи» чи «юридичної особи».

Стан дослідження. У світовій юриспруденції XIX – початку XX ст. чимало науковців розглядали питання щодо характеристики окремих видів суб'єктів права та їхню роль і місце в загальній системі права, зокрема Н.Л. Дювернуа, І.А. Покровський, Е.Н. Трубецкой та інші. Вони акцентували увагу на понятті людини як основного джерела права. І.А. Покровський також розглядав підстави розмежування понять фізичної та юридичної особи. Чималий внесок зробили А.В. Міцкевич, С.С. Кравчук, С.Ф. Коток, С.С. Основін, Б.С. Щетінін, В.Я. Бойцов та інші щодо ролі й місця окремих видів суб'єктів права. Проте кожен із них розглядав той чи інший вид суб'єкта права лише окремо від іншого, не пов'язуючи з рештою видів.

Мета статті – дослідження видів, виявлення й вирішення окремих проблем теоретико-практичного спрямування, що стосуються правового становища суб'єктів права.

Виклад основного матеріалу. Найбільш показовою позицією щодо суб'єкта права є позиція Б. Віндшейда, який вважав: «Природний і найближчий юридичний суб'єкт – людина, оскільки найголовніше завдання юридичного порядку полягає в проведенні меж між сферами панування окремих людських індивідів, що стикаються». Другий суб'єкт – це «штучно створена особа», яка, на його думку, носить невдалу назву юридичної особи.

У своєму прагненні протиставити фізичній особі юридичну (фіктивне) Б. Віндшейд не оригінальний: довгі роки в Германії панувало вчення Р. Савін'ї, який також бачив у юридичній особі фікцію [1, с. 205].

Близьку до Б. Віндшейда щодо цього питання позицію займав Г. Дернбург, який також вважав, що існують дві категорії суб'єктів права: одну складають фізичні особи, тобто люди, іншу – юридичні особи. Щодо частини існування безсуб'єктних прав та обов'язків він вважав, що можна говорити про них, проте тільки у зв'язку з майбутнім, передбачуваним особою [3, с. 327].

Для Е.Н. Трубецкой положення про те, що суб'єктами права можуть бути тільки живі люди, було, на його думку, «предметом суперечки того, що має першорядне значення». Він пов'язував це твердження з «вузько-реалістичним» розумінням права, у межах якого зміст права в суб'єктивному сенсі зводиться до інтересу, а володарем інтересу може бути тільки живе, таке, що відчуває істоту. Він відзначав, що від тих же авторів, які стверджують, що суб'єктами права можуть бути тільки дійсні живі люди, ми дізнаємося, що право охороняє не тільки осіб, що народилися, а й тих, що не народилися (зародків). Проте, якщо так, то суб'єктом права може бути особа, яка ще не народилася, не здатна відчувати й мати інтереси. Як твердження проти своїх опонентів він наводив приклади випадків безвісної відсутності особи, коли можливість фізичного існування особи припинилася, а особа все-таки визнається суб'єктом права [5, с. 298].

Щодо розрізнення фізичної особи як суб'єкта права й індивіда (фізичної особи) як живої людини І.А. Покровський, наприклад, займає таку ж позицію, як і Н.Л. Дювернуа, а також Е.Н. Трубецкой. Для нього фізична людина, перетворюючись на юридичного суб'єкта, втрачає значною мірою свою природну реальність, для суб'єкта права не мають значення фізичні дані, особливості людини (зростання, колір волосся тощо). Право, на його думку (у цьому він солідарний із Н.Л. Дювернуа), мислить людей у сфері майнового обороту як абстрактні центри господарсько-правового життя; тому поняття суб'єкта права може бути застосовано і до фізичних осіб, і до юридичних. Пояснюючи сенс і значення перетворення фізичної (матеріальної) особи в правову, у суб'єкта права, він підкреслює: «Не будучи юридичною особою, тобто суб'єктом права, і не володіючи суб'єктивними правами, фізична особа, тобто індивід, ніколи не могла б бути повним розпорядником своїми силами та здібностями» [5, с. 302].

Варто звернути увагу на висловлене свого часу Д.І. Мейером міркування щодо розмежування фізичних осіб і юридичних. Він вважав, що юридичну особу можна визначати як «нефізичну особу»: «Тільки таке негативне визначення й можна дати юридичній особі: можна, мабуть, прикрити негативний характер визначення, проте фактично воно все-таки залишається негативним» [4, с. 218]. Цікавим є те, що фактично до такого ж висновку доходить Б.М. Ілляшевич, який після ґрунтовного опрацювання історичного матеріалу щодо питання походження й функцій юридичних осіб у римському приватному праві встановив, що єдиний момент, який є загальним для всіх без винятку юридичних осіб, – це спосіб їх виступу ззовні. Їхня внутрішня будова є різноманітною, тут неможливо знайти жодної межі, яка б була характерною для юридичної особи.

У підручнику «Теорія держави та права» зазначено: «Єдиний критерій юридичної особи знаходиться у видах стосунків із третіми особами. Юридичною особою є та організація, яка в обороті розглядається як єдність» [6, с. 14]. Такий висновок означає лише те, що юридична особа в правових стосунках виступає як якась інша цілісність, ніж фізична особа, як те, що протилежне їй.

В адміністративно-правовій науці також можна відзначити тенденцію розширення кола суб'єктів адміністративного права. Так, якщо Ц.А. Ямпольська (якій належить перше спеціальне дослідження, присвячене суб'єктам адміністративного права) виділяє три основні групи суб'єктів адміністративного права (органи держави та їх агенти, громадські організації та їх агенти, вітчизняні громадяни), то Г.І. Петров – шість груп. В інших публікаціях також склад суб'єктів адміністративного права є значно ширшим, ніж він був запропонований Ц.А. Ямпольською. Зокрема, Д.Н. Бахрах виділяє шість груп суб'єктів адміністративного права, з них дві групи «індивідуальних суб'єктів» (першу групу «індивідуальних суб'єктів» утворюють громадяни певної країни, іноземці й апатриди; другу групу складають службовці, що вчать, студенти, тобто особи, що перебувають з організаціями в стійких організаційних відносинах) і чотири групи «колективних суб'єктів»: організації, структурні підрозділи організацій, трудові колективи, складні організації (відомчі системи, адміністративно-територіальні одиниці, складні громадські організації) [2, с. 227].

Фігури фізичної та юридичної осіб, що виділяються з єдиної правової особи людини (з «великої правової людини»), є з нормативної точки зору цілком відособленими, розглядаються правом як автономні, незалежні один від одного суб'єкти, як самостійні учасники правової комунікації, правових стосунків. За кожною з них вбачається власна правова воля, юридична зовнішність, кожна утворює власний центр правових зв'язків, правовідносин. Перша фігура фізичної особи містить особливі приватні інтереси, тісно пов'язані з існуванням людини як фізичної істоти. Друга фігура юридичної особи містить зовні відособлені від людини її суспільні, корпоративно-правові інтереси (її соціально-правову природу, що відокремилася). У цьому полягає соціально-правовий сенс виділення фізичних і юридичних осіб. Такий поділ має загальноправове значення, стосується всіх галузей права. Відмінність полягає лише в тому, що, наприклад, у цивільному праві, яке регулює переважно майнові стосунки, фізичні та юридичні особи розглядаються в майновому розрізі; у публічно-правових же галузях вони розглядаються через призму владовідносин, тут фізична особа виступає як громадянин, іноземець або особа без громадянства, а юридичні особи – як самостійні утворення [6, с. 18–19].

Висновки. У центрі правової системи як первинний і початковий суб'єкт права має виступати людина. Поняття фізичної та юридичної особи є її похідними та водночас са-

мостійними поняттями. Вони виступають у праві як відособлені, автономні правові особи, самостійні правові центри, окремі учасники правовідносин. Їх «субстратом», «матерією» є не люди (одиничні особини або колективи) і не майно (речі). Дійсним «субстратом», із якого вони складаються, є правові якості, властивості людини (його правова воля, правова свідомість, правова діяльність тощо). Від правової особи людини відсікається все «приватне», «індивідуальне» й переходить у форму «фізичної особи», а все «загальне» (загальносоціальне, корпоративно-правове) закладається у форму юридичної особи. Виокремлюються різні сторони, аспекти одного загального правового цілого – правової особи людини.

Література:

1. Алексеев С.С. Держава і право / С.С. Алексеев. – М. : Юрист, 1996. – 470 с.
2. Архипов С.И. Суб'єкт права: теоретическое исследование / С.И. Архипов. – СПб. : Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. – 469 с.
3. Зайчук О.В. Теорія держави і права / О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 550 с.
4. Крестовська Н.М. Теорія держави і права. Елементарний курс / Н.М. Крестовська, Л.Г. Матвеева. – вид. друге. – Х. : ТОВ «Одісей», 2008. – 432 с.
5. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : [підручник] / О.Ф. Скакун. – пер. з рос. – Х. : Консум, 2001. – 656 с.
6. Теория государства и права : [учебник] / под общ. ред. А.С. Пиголкина. – М. : Институт законодательства и сравнительного правоведения при правительстве РФ, 2003. – 450 с.

Горбенко Л. А. Отдельные виды субъектов права

Аннотація. В статті досліджуються окремі види суб'єктів права, їх роль і місце в загальній системі права, а також виявлення і рішення окремих проблем теоретико-практичного напрямку, які стосуються правового положення суб'єктів права.

Ключевые слова: система права, суб'єкт права, класифікація, правове положення, людина.

Gorbenko L. The separate types of legal subjects

Summary. The separate types of legal subjects, their role and place, are probed in the article, in the general system of right, and also exposure and decision of separate problems of theoretical and practical direction, which touch legal position of legal subjects.

Key words: system of right, legal subject, classification, legal position, person.